

NIZOZEMSKA

ZGODOVINA

V srednjem veku so na Nizozemskem obstajala številna samostojna vojvodstva, škofije in mesta. V 15. stoletju so večini ozemlja vladali burgundski vodje, v 16. stoletju pa je Nizozemska pripadla španskim Habsburžanom. Na Nizozemsko se je širil kalvinizem, Filip II. pa je podpiral rekatolizacijo in je omejil avtonomijo 17 provincam. Začela se je osvobodilna vojna proti španski oblasti. Rezultat je bil: neodvisnih je bilo 7 provinc (Frizija, Geldern, Groningen, Overijssel, Holandija, Utrecht in Zelandija), 10 južnih je ostalo pod Španijo. Te province so se povezale v Utrechtsko zvezo in se odcepile od Španije. Nizozemsko je opravljal Viljem Oranski. Postala je pomembna pomorska sila in pridobivala kolonije tako, da je iz njih izrivala Špance in Portugalce.

1689 je Viljem III. Oranski postal tudi angleški kralj, Nizozemska se je združila v personalno unijo z Anglijo. Njena gospodarska moč pa je začela slabeti, prizadela jo je španska nasledstvena vojna v začetku 18. stoletja in tako jim je prevlado na morju počasi odvzela VB.

Konec 18. stoletja je francoska revolucionarna vojska zasedla Nizozemsko in jo združila z južnimi provincami (Belgija), kasneje so jo priključili k Franciji. Po dolgotrajnih sporih so se 1830 južne province odcepile in razglasile neodvisno državo Belgijo. Nizozemska je obdržala provinco Limburg in vzhodni del velikega vojvodstva Luksemburg (do 1890).

Med 1. svetovno vojno ji je uspelo ohraniti nevtralnost, v 2. sv. v. pa jo je zasedla nemška vojska, tako da sta se kraljica in vlada umaknili v London.

Po 2.s.v. se je odrekla nevtralnosti in se vključila v NATO. 1948 je nastala carinska unija Belgije, Nizozemske in Luksemburga-BENELUKS.

Razvila se je v bogato in stabilno državo brez večjih notranjih napetosti. Razceplenost zaradi verske pripadnosti se je izgubila z združitvijo 3 verskih strank v Krščanskodemokratsko stranko (CDA) in z združitvijo levičarskih katoliških in protestantskih skupin v Stranko dela (PvdA). Tako so nova družbena gibanja in državljanske pobude poskrbele za novo pisanost nizozemskega političnega življenja.

NARAVNE ENOTE

Dežela je dobila ime po svoji nizki legi, saj je kar 40% njenega ozemlja pod gladino svetovnega morja. Velik del N so odvzeli morju z osuševanjem in z utrjenimi nasipi, ki preprečujejo poplavanje rek. Z nasipi so preprečevali poplave že v 13. stol., z mlini na veter pa so z ogroženih območij črpali odvečno vodo. V 19. stoletju je bilo na N več kot 9000 mlinov na veter. Osušena in na novo kultivirana območja se imenujejo polderji; za zdaj jih je na N več kot 5000. Največjega med njimi so pridobili z gradbenim projektom Zuyder Zee, s katerim so plitvo Vatsko morje spremenili v jezero in ob tem ustvarili 1650 km² zemljišč. Brez obrambnih nasipov in razbremenilnih kanalov bi Severno morje in višje tekoče reke poplavile najpogosteje poseljen del N, ki obsega prib. polovico države.

Državo lahko pokrajinsko razdelimo na večjo Nizko nizozemsko na severu in zahodu in na manjšo nežno valovito Visoko nizozemsko na jugovzhodu. Kljub zavajajočemu imenu je povprečna nadmorska višina VN manj kot 50m.

Večji del države sodi v Nemško-poljsko nižavje, le na skrajnem J sega v sredogorski svet. Od Z Frizijskih otokov preko Holandije se vleče do 60 m visok pas sipin, ki notranjost loči od odprtega morja. Na J pas pretrga velik deltast izliv reč Ren, Maas in Schelde

Proti V se ravnina dvigne v nekaj višje, sušnejše platoje iz peščenih naplavin, t.i. geeste, od katerih je največji gozdnati De Hoge Veluwe (narodni park). Na JV sega Nizozemska v nekoliko višjo pokrajino Limburg, kjer se je na kredinih kamninah odložila puhlica.

PODNEBJE:

Oceansko z milimi zimami (jan. 1-3°C) in svežimi poletji (jul. 17°C) ter 600-800 mm padavin, ki so enakomerno porazdeljene skozi vse leto. Snežna odeja je redok pojav.

VODE:

Nizozemska je zelo povezana z vodami. V morje se izlivajo Ren, Maas, Waal, ki so pomembne za plovbo v notranjost.

TLA in RASTJE:

Na polderjih so rodovitna črna tla, s posebnimi postopki pridobljena iz morskega mulja, na geestih so peščena, na talnih morenah ilovnata tla, v mokrotnih delih oglejena in šotna tla. Čeprav so zaradi kmetijstva marsikje onesnažena.

Naravno rastje je zaradi intenzivne rabe tal popolnoma spremenjeno, gozd pa prekriva le še 8% ozemlja.

PREBIVALSTVO

Nizozemska je narodno homogena država. Prebivalstvo je v 50' in 60' letih hitro naraščalo, v 70' se je rast upočasnila zaradi upadanja rodnosti, tako, da delež starejšega prebivalstva narašča, delež mladega pa zmanjšuje.

Nizozemci so narod, ki je nastal v stoletjih z zlivanjem Frizov, Sasov in Spodnjih Frankov. Velika večina, kar 95%, je Nizozemcev, le v S delu (Frizija in Groningen)) živi okrog 200.000 Frizijcev, ki imajo priznan status narodnostne manjšine in govorijo angleščini soroden frizijski jezik. Toda ni samo jezik tisti, ki jih loči od večine, ločijo se tudi po običajih in šegah. Nizozemščina se je razvila iz starospodnjenemščine in je od 17. stoletja samostojen knjižni jezik. V severni Belgiji jo imenujejo flamščina.

Iz nekdanjih nizozemskih kolonij je leta 1949 prišlo veliko priseljencev. Najmočnejša skupina so Surinamci, ki izvirajo iz nekdanje kolonije Surinam na SV Južne Amerike. V 70' so nase opozarjali tudi Molučani, ki so prišli iz azijskega otočja Moluki iz nekdanje kolonije Nizozemska Indija. Zato si je nizozemska vlada začela prizadevati, da bi se Molučani bolj vključevali v nizozemsko družbo in imeli boljše možnosti za ohranitev lastne kulture. Na Nizozemskem je sedaj okrog 660.000 tujcev na začasnem delu, od tega je največ Turkov in Maročanov.

Versko opredeljenih je okrog 60% prebivalstva: 33% katoličanov (Severni Brabant in Limburg), v drugih delih pa prevladujejo protestanti – 25% in še 2% muslimanov. Ustava jamči versko svobodo vsem državljanom, cerkev je popolnoma ločena od države.

POSELITEV

Je najgosteje poseljena evropska država, vendar so velike razlike med posameznimi deli. Največja zgostitev je na območju t.i. Randstad Hollanda, polkrožnega niza velikih mest-Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Haag, kjer na 20% površine živi 44% prebivalcev. Razlog za to je velika osredotočenost trgovine, industrije in ladjarstva, pa tudi zaradi ugodne povezovalne lege med zelo industrializiranim evropskim zaledjem in morjem so mesta na območju provinc Južna Holandska, Severna Holandska in Utrecht tako narastla, da se med seboj dotikajo. Tako je nastalo na okoli 70km dolgem in 60km širokem ozemlju veliko somestje.

V deli so redkeje poseljeni, vendar se uspešno razvijajo tamkajšnja srednje velika in majhna mesta. Posebnost Nizozemske so načrtno zgrajena mesta na **polderjih** (Lelystad, Emmeloord) in načrtno razporejene kmetije. POLDER-zemlja, iztrgana morju (leži nižje od morja), zavarovana z nasipi.

Zaradi ureditve zmogljivega prometnega omrežja je v zadnjih desetletjih močno izseljevanje iz mest v širšo okolico (suburbanizacija), vendar ga država skuša upočasniti z graditvijo luksuznih stanovanjskih sosesk v mestih in revitalizacijo starih mestnih jeder.

Večja mesta:

- AMSTERDAM (718.000)
- ROTTERDAM (593.000)
- HAAG (443.000)
- UTRECHT (234.000)
- EINDHOVEN (197.000)...

DRŽAVNA UREDITEV

Nizozemska je ustavna monarhija. V veljavi je ustava iz leta 1983, ki temelji na ustavi iz 1815. Po njej je kraljevina Nizozemska sestavljena iz NIZOZEMSKE, ARUBE in NIZOZEMSKIH ANTILOV. Po statutu kraljevine so vsi trije deli povsem avtonomni in enakopravni, združeni na podlagi skupnih interesov in medsebojne pomoči.

Aktivno volilno pravico imajo vsi nizozemski državljani starejši od 18 let, pasivno pa starejši od 21 let.

Od 1980 je na prestolu kraljica BEATRIX WILHELMINA ARMGARD iz rodbine Oranje-Nassau. Prestol se enakopravno deduje po moški in ženski liniji glede na vrstni red rojstva. Kraljica ima pravico razpustiti oba domova parlamenta, imenuje in odstavlja predsednika vlade ter ministre in ima še druge pristojnosti zakonodaje in izvršilne oblasti. Uradna rezidenca vladarjev je v Haagu, druga v Amsterdamu. Dvodomni parlament sestavljata Prva in Druga zbornica. Sedež parlamenta je v Haagu.

Prva zbornica – 75 članov – za 4 leta jih izvolijo parlamenti provinc.

Druga zbornica – 150 poslancev – za 4 leta jih izvolijo na splošnih volitvah jih izvoli ljudstvo

Zakonski predlogi morajo biti sprejeti v obeh zbornicah, potrdi jih pa kraljica. Če ni določeno drugače, veljajo zakoni le za evropski del kraljevine.

Obe verski skupnosti, kalvinistični protestanti in katoliki, sta ustanavljali vsaka svoje stranke. Iz nasprotovanja verskim strankam sta nastali liberalna in delavska stranka, ki sta zastopali različne razredne koristi, a sta se skupaj zavzemali za ločitev posvetno-državnega in cerkveno-veroizpovednega področja.

UPRAVNA DELITEV

Nizozemska je upravno razdeljena na 12 provinc:

- Drenthe
- Flevoland
- Frizija
- Gelderland
- Groningen
- Južna Holandija
- Limburg
- Overijssel
- Severna Holandija
- Severni Brabant
- Utrecht
- Zelandija

Vse province so nadalje razdeljene na občine, ki jih je skupaj 467.

NIZOZEMSKA MESTA

Vzpon nizozemskih mest se je začel v poznem srednjem veku z razcvetom trgovanja med Flandrijo, Anglijo in nemškimi mesti. V najpomembnejša poslovna središča so se razvila pristaniška mesta, predvsem Amsterdam, Rotterdam.

AMSTERDAM

Samo mesto je bilo ustanovljena v poznem 12. stoletju kot majhna ribiška vas na bregu Amstela.

Danes je s 740.000 prebivalci največje mesto in prestolnica Nizozemske ter drugo največje pristanišče.

Mesto je zgrajeno na nešteti globoko v tla zabiti lesenih stebrih, ki so omogočili zidavo sijajnih hiš na močvirnem zemljišču.

V mestu vozijo številni rumeni tramvaji, ampak večina Amsterdamčanov se raje vozi s kolesom.

Plovba z ladjico po reki Amstel pa omogoči drugačno občutenje Amsterdama in čudovit pogled na stare stavbe, nanizane ob kanalih (graht). Takoj pa opazimo, da ni nikjer visokih stavb. V eni izmed takšnih hiš je živela Anne Frank, Judinja, ki se je skrivala s starši v času nacistične zasedbe. Hiše so bile majhne zato, ker so bili takratni trgovci varčni. Tako je bilo potrebno plačati manj davka, ki je bil takrat odmerjen po razsežnosti pročelja in širine vrat.

HAAG oz. DEN HAAG

Zgodovina mesta se začneja z letom 1250, ko je Vilijem, grof Holandske in nemški kralj, razglasil lovsko dvorec grofov Holandske za kraljevi sedež. Uradno ime mesta Den Haag je s'Gravenhage in pomeni »Grofov log«; označuje gozdček, ki je obdajal lovski dvorec.

Zdaj je Haag upravno središče pokrajine Južna Holandija, prebivališče kraljeve družine in sedež nizozemske vlade ter sedež Mednarodnega sodišča v okviru OZN. S 450.000 prebivalci je tretje največje mesto na nizozemskem.

V središču mesta ob jezercu Vijver je palača Binnenhof s sedežem obeh domov parlamenta in več ministrstev.

ROTTERDAM

V središču najbolj industrializiranega in najgosteje poseljenega območja na svetu, imenovanega Randstand Holland, je pristaniško mesto Rotterdam, prvotno ribiška vas. V obeh svetovnih vojnah je bilo močno poškodovano, vendar se je v njem razvilo največje pristanišče na svetu, je pa tudi pomembno trgovsko središče z ogromno naftno rafinerijo. Ima pomembno lego, ob ustju pomembnih evropskih rek Rena in Maas. Leta 200 so v nizozemskih pristaniščih pretovorili 397 milijonov ton blaga. Iz Rotterdama pa so speljani naftovodi v druge dele Nizozemske, Antwerpen v Belgiji in tudi v Nemčijo.

GOSPODARSTVO

Konec 19. stoletja je bila še izrazito kolonialna država z večino industrije v pristaniških mestih, kjer so predelovali kmetijske pridelke iz kolonij. V povezavi z industrializacijo Porurja in uvedbo svobodne plovbe po Renu se je začel nagel razvoj rotterdamskega pristanišča.

Po drugi svetovni vojni se je Nizozemska razvila iz večinoma kmetijske v močno industrijsko državo. Energetski krizi 1973 in 1979 sta tudi na Nizozemskem povzročili precejšen gospodarski upad, po katerem si država še ni povsem opomogla. Danes je ena izmed gospodarsko najrazvitejših držav na svetu, zelo je odvisna od tujih trgov (uvoz in izvoz surovin, industrijskih in kmetijskih izdelkov), saj sama nima svojih surovin, razen zemeljskega plina. Zaradi ostre konkurence na svetovnem trgu in naraščanja produktivnosti pesti državo precejšnja brezposelnost.

KMETIJSTVO

Na voljo ima le malo kmetijskih površin, kljub temu pa ima kmetijstvo že dolgo velik gospodarski pomen. Najpomembnejša panoga je živinoreja, predvsem v mokrotnejših ravninskih delih in na jugu. Poljedelstvo prevladuje na puhličnih tleh v Limburgu, na rečnih naplavinah in na novo pridobljenih polderjih. Poglavitni izdelki so žito – pšenica in ječmen / rž, oves, koruza; krompir, pesa, oljnice, lan in vrtnine. Posebno uspešni so pri pridelavi rezanega cvetja in čebulic. Je največja svetovna pridelovalka cvetja, gojijo ga na prostem in v rastlinjakih, pridelovalne površine se še povečujejo. V rastlinjakih gojijo prevsem lončnice, vrtnice, krizanteme in frezije. Poleg rezanega cvetja na velikih površinah gojijo čebulice okrasnih rastlin – tulipani, hijacinte, narcise, gladiole, lilije ter sadike okrasnega grmičevja in drevja. Glavna pridelovalna območja so med Haarlemom in Leidnom.

V Friziji, Holandiji in Zelandiji prevladujeta mlečna in mesna govedoreja, v Brabantu na J pa poleg govedoreje še prašičereja in perutninarstvo. Glavni pridelki so meso, mleko, sir (Gouda, Edam), surovo maslo in jajca.

Sadje pridelujejo na območju Westlanda med Rotterdamom, Hoek van Hollandom in Haagom. Glavni pridelki so jabolka, hruške, slive, v rastlinjakih še jagode in grozdje. Nizozemski ribiči lovijo predvsem v Severnem morju in Atlantiku. V Zelandiji in Vatskem morju je razvito gojenje ostrig in drugih mehkužcev. Glavna ribiška pristanišča pa so IJmuiden, Vlaardingen, Katwijk aan Zee in Scheveningen.

INDUSTRIJA

Industrializacija je povezana s kolonijami. Vse do danes je industrija ostala močno navezana na uvožene surovine in zato nameščena predvsem v 2 pristaniščih – Rotterdam in Amsterdam. Prevelike razlike med industrijskim Z in kmetijskim V so preprečili z načrtnim razmeščanjem predelovalne industrije v notranjosti (elektronska industrija Philips v Eindhovnu). Preostala strojna in kovinska industrija sta raztreseni po vsej Nizozemski. Po številu zaposlenih je najpomembnejša živilska industrija, ki predeluje domač in iz tropskih krajev uvožene surovine. Obrati za pridelavo domačih pridelkov so po vsej Nizozemski, za predelavo uvoženih pa predvsem v večjih pristaniščih (tovarne sladkorja, oljarne, pivovarne, predelave kakava). Velike rafinerije nafte so v Rotterdamu in Amsterdamu.

Industrijske panoge: tekstilna, kemična, papirna, farmacevtska, industrija porcelana in keramike, brušenje diamantov...

TURIZEM

Nizozemsko vsako leto obiše kar veliko število turistov, predvsem iz ZDA, Nemčije in VB. Najprivlačnejša so stara mesta – Amsterdam, Utrecht, Haarlem, Delft in letovišča ob obali – Noordwijk aan Zee, Katwijk aan Zee, Egmond aan Zee. Veliko turistov pritegnejo tudi svetoči tulipani okroh Haarlema (april-maj).

PROMET

Nizozemska ima enega najpogostejših cestnih omrežij na svetu in se v prihodnosti več ne nameravajo širiti. Potniški promet v mestih pa predvsem temelji na kolesih, ravno zaradi tega imajo 17.400 km kolesarskih stez.

Najbolj pa je razvit ladijski promet. Pristanišče Rotterdam je največje tovorno pristanišče na svetu z letnim prometom 239 mil. t. Njegov razvoj se je začel leta 1987, ko so Ren razglasili za mednarodno plovno pot, katera je tudi daleč najpomembnejša plovna pot.

BOJ Z MORJEM

Nizozemci pravijo za svojo državo: » Bog je ustvaril svet, Nizozemci pa smo Nizozemsko.«

Morda zveni samovšečno, ampak resnično., vsaj kar zadeva za naše predstave o nizozemski krajini tako značilne polderje.

Kjer so se nekoč razprostirala mogočna močvirja, raj za ptice, toda malo koristi za človeka, je nastalo tisoče hektarov plodne orne zemlje. In vse do danes še tega niso nehali početi.

Obalne valovite peščene sipine, ki ločujejo kopno od morja prešibko varujejo zemljo pred razdiralnimi viharji. Zato Nizozemci utrjujejo naravne varovalne nasipe, deloma s čvrsto grajenimi nasipi in lomilci valov, deloma z ohranjanjem trave in grmičevja. Polderje, to so polja za nasipi, so prebredli z mrežo prekopov, jarkov in nasipov. Te marše (nižine) ležijo večinoma pod morsk gladino, zato nimajo naravnega odtoka in je treba vse leto umetno uravnati gladino talnice. Včasih so bili temu namenjeni mlini na veter.

Takšen ali podoben boj z morjem traja že nekaj stoletij. Leta 1237 so zgradili nasip Amsteli in tako se je rodil Amsterdam. Potem so še zgradili številne druge nasipe. Kljub vsej izkušenosti pri varovanju pred divjanjem morja je Nizozemce leta 1953 prizadela uničujoča viharna plima. Zaporni nasipi na JZ ozemlju delte niso vzdržali

udarcev divjega morja. Poplava je povzročil 1800 smrtnih žrtev, 500.000 ljudem je porušila bivališča, uničila žetev. Ko se je umaknila, je bil zemlja prepojena s slanico in neuporabna. Nizozemci so sklenili, da se bodo temu uprli in da se to več ne sme ponoviti. Ponovno so se lotili svojega najzahtevnejšega načrta – načrta delta. Končali so ga leta 1987. Z vrsto novih nasipov so za 780 km skrajšali obalno črto in zelo zmanjšali možnost za ponovne poplave. Načrt delta ima poleg nekaj manjših jezov tudi zaporo štirih širokih in globokih morskih rokavov.

TURISTIČNE ZNAČILNOSTI

- Nekateri starejši nizozemski kmetje še danes uporabljajo cokle. Včasih je iz vrbovine narejene cokle na Nizozemskem nosilo več ljudi, saj so veljajo za toplo, izolirano in varno obuvalo. Danes cokle na Nizozemskem jih uporabljajo samo v vrtnarstvu in delu na cesti, vendar tudi kot cvetlične lončke, tradicionalno rumeno ali črno pobarvane pa prodajajo tudi turistom kot spominke.
- Čeprav Nizozemska ni veliko večja od Slovenije, je tretja na svetu v količini izvoza kmetijskih izdelkov. Najbolj znana so polja rož, ki vsako leto privabijo več sto tisoč obiskovalcev. Nizozemska oskrbuje s cvetjem kar 60 odstotkov celotnega svetovnega trga, od tega pa največji delež odpade ravno na tulipane, ki so njen »zaščitni znak«.
- Sir je na Nizozemskem pomemben proizvod. Že sami Nizozemci ga veliko pojedjo, še več pa ga izvozijo. Nizozemci s sirom tudi veliko trgujejo. Ponekod imajo tržnice, na katerih prodajajo samo sir, prav tako pa je na vsaki običajni tržnici vsaj ena stojnica, na kateri prodajajo sir. V nekaterih krajih še danes ohranjajo prodajo sira kot folklorni običaj.

Po legendi naj bi sir izumili pred štiri tisoč leti. Arabski trgovec je potoval skozi puščavo in nosil s seboj zalogo mleka. Mehur, v katerem je mleko prenašal, je skupaj s sončno vročino povzročil, da se je mleko sesirilo in se je sirotka ločila od skute. Ponoči je trgovec pil sirotko in žvečil sir. In tako se je rodil sir.

Alkmaar slovi zaradi sirnega sejma. Nosači v starinskih nošah prinesejo na lesenih nosilih na tisoče hlebcev različnega sira k tehtnici v starem središču mesta. Sirni sejem je poleti vsak petek.

S

vetovno znan nizozemski poltrdi sir iz polnomastnega ali delno obranega kravjega mleka je edamec. Ima obliko velike, z rdečim ali rumenim voskom parafinirane krogle ali opeke. Edamec je za gavdo drugi najboljše prodajani nizozemski sir. O tem nam pričajo imena mest: Gauda, Edam.

zanimivosti

Edamec je znan tudi po imenih *tête de mort* (fr.; mrtvečeva glava; ang. dead man's head), *tête de Maure* (fr.; Mavrova glava; ang. Moor's head) in *Katzenkopf* (nem.; mačja glava).

- Mlini

Nationale Moldendag – Nacionalni dan mlinov je vsako leto, drugo nedeljo v maju. Takrat je 600 od 1000 mlinov odprtih za javnost.